

# GODOFRED D'ESTEMINOLA, UN PINTOR FLAMENC A LA TORTOSA DEL RENAIXEMENT

JOAN-HILARI MUÑOZ I SEBASTIÀ<sup>1</sup>

## 1. Introducció

Actualment encara desconexem en gran mesura la realitat artística de la ciutat de Tortosa durant l'època renaixentista. Això és deu al fet que s'han perdut, per causes diverses, bona part de les manifestacions artístiques produïdes durant aquella etapa. Però també és ben cert que els arxius encara conserven documentació inèdita que ens permet fer una aproximació, ni que sigui només de forma textual, a la producció artística de la ciutat durant el segle XVI.

Un clar exemple d'aquesta darrera afirmació és el petit estudi que presentem, que té per objectiu donar a conèixer un seguit de notícies, algunes bibliogràfiques i d'altres documentals, entorn Godofred d'Esteminola,<sup>2</sup> un pintor d'origen flamenc<sup>3</sup> que residí i treballà a Tortosa durant la segona meitat de la dècada dels 50 del segle XVI.

Les dades aportades sobre la producció artística d'aquest pintor, malgrat referir-se totes elles a obres actualment perdudes o no localitzades, ens permeten conèixer una mica millor l'ambient artístic que hi havia a la ciutat de Tortosa durant aquella època.

## 2. Obres ja conegudes d'aquest pintor

Fins ara coneixíem quatre obres pictòriques realitzades per aquest

---

<sup>1</sup> Professor de Secundària a l'IES "Ramon Berenguer IV" d'Amposta (Montsià). Adreça electrònica: [vinallop@terra.es](mailto:vinallop@terra.es)

<sup>2</sup> Hem optat per regularitzar així aquest cognom, atesa la diversitat de grafies emprades pels diferents notaris a l'hora d'identificar aquest pintor estranger: *Desteminola*, segons el notari Pere Dalmau, *Destamenola*, segons el notari Joan Puigverd, *Destenimola*, segons el notari Pere Perera o *Estaminola*, segons el notari de Calaceit. D'altra banda, segons informació facilitada per Sofia Mata, de Tarragona, a Saragossa hi treballa durant el segle XVI un pintor nomenat Silvestre d'Estanmolín, el qual té un cognom molt semblant amb Godofred; però malgrat tot no hem pogut, de moment, establir cap mena de relació entre ambdós pintors.

<sup>3</sup> Malgrat que en contracte signat amb les monges de Santa Clara s'identifica com a d'origen alemany, a la resta de documentació consultada se'l tracta de flamenc o bé tant sols com "habitant" de Tortosa, per la qual cosa creiem que el seu veritable origen geogràfic és aquest darrer.

artista entre els anys 1556 i 1557:

- a) Un **retaula dedicat a la Mare de Déu de la Rosa per al convent de Santa Clara de Tortosa**, que fou contractat el dia 23 de gener de l'any 1556 pel preu de 35 lliures. En el text de l'acord es detallaven les característiques de l'obra pictòrica, formada per tres carrers, predel·la i guardapols, on anaven tot un seguit d'imatges religioses.<sup>4</sup> Mercès a una notícia documental inèdita, datada el dia 8 de maig d'aquell mateix any, sabem que les despeses per pintar el retaula anaven a càrrec d'una persona devota anònima i que la imatge titular era una peça escultòrica.<sup>5</sup>
- b) Dues **obres menors a la Catedral de Tortosa**, realitzades aquell mateix any 1556: la pintura de la vidriera (segurament d'alabastre) de la capella de Sant Pere i un crucifix per a la sala capitular.<sup>6</sup>
- c) Finalment, un **retaula de les Ànimes per a l'església de Calaceit**, que fou contractat el dia 8 de febrer de l'any 1558, juntament amb el pintor tortosí Joan Desi (Juan de Asín, segons el text). En el contracte entre ambdues parts s'assenyalaven tant els temes dels compartiments (Sant Gregori, la Pietat, el Judici final, el Purgatori, l'Infern...) com l'exigència de pintar els fons amb color blau fi o blanc, així com daurar les entretalles. El preu de l'obra es fixava en 50 lliures.<sup>7</sup>

### 3. Noves obres documentades

A partir de noves recerques d'arxiu, hem pogut allargar uns anys més la presència d'aquest artista flamenc a Tortosa, ja que hem documentat tres nous treballs pictòrics, un contractat en solitari i els altres dos en col·laboració amb Joan Desi. Aquesta darrera dada ens demostra que la relació professional entre ambdós pintors continuà després de la realització del retaula de Calaceit.

#### 3.1 Retaula de la Puritat de la Mare de Déu, per al convent de Sant

---

<sup>4</sup> Joan-Hilari MUÑOZ i Salvador-J ROVIRA. *Art i artistes a Tortosa durant l'època moderna*. Tortosa: Cooperativa Gràfica Dertosense, 1999, p. 80-81.

<sup>5</sup> AHCTE (=Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre). Fons Notarial de Tortosa. Signatura 1402. *Pere Dalmau, protocol, any 1556, s/f.*

<sup>6</sup> Joan-Hilari MUÑOZ i Salvador-J ROVIRA. *Art i artistes...* p. 81.

<sup>7</sup> Santiago VIDIELLA. *Recitaciones de la historia política y eclesiástica de Calaceite*. Calaceit: Ajuntament, Instituto de Estudios Turolenses, Centro de Estudios Bajoaragoneses y Familia Jassá, 1996,

## Francesc

El dia 9 de febrer de l'any 1557, la comunitat franciscana conventual del monestir de Sant Francesc de Tortosa i el pintor Godofred d'Esteminola acordaren que aquest últim s'encarregaria de pintar un retaule dedicat a la Puritat de la Mare de Déu,<sup>8</sup> una advocació mariana molt estimada pels franciscans i que és un clar precedent de l'actual advocació de la Puríssima.<sup>9</sup>

El text del contracte (reproduït íntegrament a l'apèndix documental) ens permet conèixer un seguit de dades molt interessants sobre aquesta obra, actualment perduda:

- La imatge titular del retaule, a l'igual que el de Santa Clara, era d'escultura.
- El retaule ja existia i Esteminola s'havia d'encarregar de completar la decoració pictòrica, una vegada es traslladés al seu lloc definitiu.
- Els temes representats havien de ser els sis goigs de la Mare de Déu, la Coronació de la Verge i, en els dos carrers laterals del retaule i en les polseres hi havia d'anar un seguit d'imatges no determinades en el moment de la signatura del contracte i que triarien els frares.
- El termini per realitzar l'obra es fixava en quatre mesos a comptar des del moment en què s'acabés el trasllat del retaule.
- El preu de la feina quedava fixat en 38 lliures de moneda barcelonesa, una quantitat relativament baixa, encara que hem de tenir present que, tant l'or que s'havia d'emprar en la decoració final del retaule, com la manutenció i hostatge del pintor i els dos criats seus, havien d'anar a càrrec dels frares, que els havien d'acollir dintre del monestir.

Els terminis temporals fixats en la concòrdia es compliren, ja que el dia 31 d'agost d'aquell any, Godofred d'Esteminola signà àpoca a la comunitat franciscana de la quantitat fixada en l'acord del mes de febrer i, per tant, es donava el contracte per finalitzat.<sup>10</sup>

### 3.2 Retaule de la Visitació de la Mare de Déu, per a la Catedral de Tortosa

El dia 3 de juny de l'any 1559 es va signar un acord entre Francina

---

p. 344.

<sup>8</sup> ACTo (=Arxiu de la Catedral de Tortosa). *Protocolos Notariales. Pere Dalmau 1, s/f.*

<sup>9</sup> Agraïm a mossèn Josep Alanyà aquesta informació.

<sup>10</sup> ACTo. *Protocolos Notariales. Pere Dalmau 1, s/f.*

Santjust, vídua del paraire tortosí Joan Badia, i els pintors Godofred d'Esteminola i Joan Desi, mitjançant el qual aquests dos darrers es comprometien a pintar un retaule destinat a una capella de la Catedral de Tortosa, sobre la qual Francina tenia el patronatge.<sup>11</sup> Aquesta havia aconseguit la propietat de la capella, actualment sota advocació de Sant Ruf (o sigui, la segona del costat meridional de la Catedral, començant per l'absis), el dia 30 de març de l'any 1558, quan Onofre Oliver de Boteller, que era el primer patró de la capella, hi va renunciar.<sup>12</sup>

L'advocació de la capella era la Visitació de la Mare de Déu i, segons el contracte signat entre els pintors i Francina, la taula central del retaule ja estava pintada i la promotora demanava als artistes que *"en dita taula se pinte na Justa"* (un retrat de Francina?).

A partir de les clàusules de l'acord podem fer-nos una idea de la iconografia que mostrava el moble litúrgic:

- a la predel·la hi havia cinc caselles, al centre anava una representació de la Pietat, a la dreta Sant Marc i Sant Bernat i a la part esquerra, Santa Caterina de Siena i Santa Marta.
- la part central del retaule tenia, a més de la taula central amb la Visitació de la Mare de Déu, ja esmentada, a la part dreta Sant Eulali i Santa Orosia i, a l'esquerra, les santes màrtirs Justa i Rufina.
- a sobre d'aquest cos central hi anava un altre pis, on al centre es representava Sant Pere *in Cathedra*, a la dreta Sant Gregori Papa i a l'esquerra Sant Ambrosi, bisbe.
- en l'àtic del retaule hi anava *"...lo Crucifixi, al peu la Magdalena y de una part Nostra Senyora y de altra Sant Joan, y en la caseta sobre pintarà lo Sant Sperit, en forma de colomet o hun cherobí..."*.

Els artistes també pintarien amb els colors blanc, blau i daurat tota la part arquitectònica del retaule i rebrien per la seva feina un total de 160 lliures, moneda barcelonesa, i es varen comprometre a lliurar l'obra finalitzada per a la festa de Pasqua granada de l'any 1560.

Els pagaments es realitzaren en diferents terminis: el mateix dia de la

---

<sup>11</sup> AHCTE . Fons Notarial de Tortosa. Signatura 1497. *Joan Puigverd, notarials, any 1559, s/f.*

<sup>12</sup> AHCTE. Fons Mossèn Eduard Solé. Carpeta 1, document 118.

signatura del contracte, els pintors cobraven 60 lliures de bestreta per tal de comprar els materials.<sup>13</sup> Tenim documentats altres pagaments els dies 9 d'octubre i 17 de novembre de 1559.<sup>14</sup> Sembla ser que el darrer termini es féu efectiu el dia 10 de març de l'any 1560, uns mesos abans de la data fixada en el contracte.<sup>15</sup> Aquest és també el darrer cop, en l'estat actual de les nostres recerques, que tenim documentat el pintor Esteminola a Tortosa.

Aquest retaule era segurament el més monumental dels documentats fins ara d'Esteminola, atès el seu elevat preu i el lloc on anava destinat. Actualment no es conserva, ja que fou desmuntat a principis de la dècada dels 30 del segle XVIII per situar en el seu lloc un retaule dedicat a Sant Ruf i que fou esculpit per Isidre Espinalt i el seu fill.<sup>16</sup>

### **3.3 El ciri per a la confraria de Sant Antoni dels pagesos de Tortosa**

Aquesta és la darrera obra documentada, de moment, d'Esteminola a la ciutat de Tortosa. No sabem les característiques de la peça, perquè no hem pogut localitzar el contracte per realitzar-la, però per alguns exemplars semblants conservats, com el del Museu Diocesà de Lleida,<sup>17</sup> podem deduir que es tractava d'una peça cilíndrica de fusta, amb decoració pintada a l'exterior i que servia per guarnir el ciri pasqual.

L'única dada coneguda d'aquesta peça és una època signada pels pintors Godofred d'Esteminola i Joan Desi el dia 17 de gener de l'any 1560 als majordoms de la confraria de Sant Antoni dels pagesos, per valor de 18 lliures de moneda barcelonesa; eren com a complement dels 40 ducats del preu total de l'obra.<sup>18</sup>

---

<sup>13</sup> AHCTE . Fons Notarial de Tortosa. Signatura 1497. *Joan Puigverd, notarians, any 1559, s/f.*

<sup>14</sup> ACTo. Protocols Notarials. *Joan Puigverd 7, s/f.*

<sup>15</sup> ACTo. Protocols Notarials. *Joan Puigverd 8, s/f.*

<sup>16</sup> Joan-Hilari MUÑOZ i Salvador-J ROVIRA. *Art i artistes...* p. 100.

<sup>17</sup> Ximo COMPANYY. "Crist Ressucitat o Redemptor", a *Millenium. Història i art de l'Església catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1989, p. 433.

<sup>18</sup> ACTo. Protocols Notarials. *Joan Puigverd 8.*

## 4. Apèndix Documental

*1557, febrer, 9. Tortosa*

*Capitulació entre la comunitat del monestir de Sant Francesc de Tortosa i el pintor Godofreu d'Esteminola per pintar un retaule dedicat a la Puritat de la Mare de Déu i destinat a una capella d'aquell cenobi.*

*ACTo. Protocols Notarials. Pere Dalmau, 1.*

Concòrdia e capitulació feta e fermada sobre lo debuix e pintura del altar està construït y posat en lo monestir de Sanct Francesch de la present ciutat de Tortosa, a honra y reverència de la Puretad de la Mare de Déu, per y entre los reverents fra Joan Miquel Trilles, guardià de dit monestir de Sencst Francesch, fra Babbiste Roig, fra Francesch Bordera, fra Joan Avinyó, fra Cosma del Abat, fra Andreu Castellnou, fra Babbiste Sent Seloni y fra Pere Galceran, frares conventuals de dit monestir, de part una, y mestre Godofrey Destiminola, pintor flamench, de part altra, en e sobre la fàbrica e pintura del retaule dejúscrit, sobre lo qual són estats fets los capítols següents:

E primerament, lo dit mestre Godofrey Destiminola, pintor, convé y en bona fe promet als dits reverents pares que del dia que lo altar dejúscrit serà levat de la capella, en quatre mesos primers venidors, pintarà lo retaule de Nostra Senyora de la Puretad construït e posat en la sglésia de dit monestir, en la forma e manera següent, çò és, en les sis cases daval, çò és, en les tres de la pehanxa y les altres tres contigües, pintarà los sis goichs de Nostra Senyora, y en la casa sobre lo cap de Nostra Senyora, Déu lo Pare y Fill y Sant Sperit com posen la corona sobre lo cap de Nostra Senyora, les quals pintures haia de fer a tota perfectió e utilitat de dits pares y ab les millors colors que fer puguen. E axí ho promet, e per çò ne obliga sos béns e ho jura.

*Item*, és pactat que les quatre cases del retaule, dos de cada part al costat dret e esquerre de Nostra Senyora se aturen un més après que lo retaule serà levat del lloch hon està y posat en mans del pintor per a determinarse quines ymatges se pintaran, e les que volran aquelles haia de pintar y posar en les polseres de dit retaule, los sants que dits pares volran.

*Item*, és pactat que dita pintura de retaule se haia de fer a cost de dit pintor tot lo que serà menester en aquell, axí de colors bones y fines, vernís y altres coses necessàries excepte l'or, lo qual tant solament dits pares han de comprar de propis diners y aquell haïen de donar a dit pintor, lo qual lo posarà en dit retaule, allà hon dits pares volran.

*Item*, és pactat que los dits pares, acceptant dita fàbrica e pintura de retaule del dit pintor, convenen e prometen donar y pagar a dit pintor per la fàbrica de aquell acabat que sia ab tot efecte, trenta huyt liures, moneda barcelonesa, exceptades deu liures de les dites XXXVIII, les quals deu liures li donaran de present per a comprar colors. E ultra de dit preu, prometen fer la despesa en dit monestir a dit pintor y a dos criats seus, mentre durarà lo temps dels quatre mesos dins los quals se ha de fabricar dit retaule. E per çò ne obliguen los béns de dit monestir e ho juren.

*Item*, lo dit Godofrey pintor per a que dits pares estiguen segurs de dites coses, los dóna en fermança y principal pagador al honorable mossèn Lorens Cessé, apothecari de Tortosa, lo qual mossèn Loens Cessé promet a dits pares que vol ser obligat a tot sol y quan dit son principal serà tengut y obligat. E per çò ne obliga ab dit son principal y sens ell, tots sos béns mobles y renúncia al benefici *de principali prius*

*commedendo etc. E ho juren , etc. Actum Dertusae.*

Testes honorabilis Ludovicus Sentís, mercator ville Orte et Christoforus Moyano, magister domorum Dertusae.